

ZUR FRAGE DES ROMANISCHEN URSPRUNGS DER BEBAUUNG DER PARZELLE KONSKR.-NR. 456/I AUF DEM KLEINEN RING IN DER PRAGER ALTSTADT

Im Rahmen der Katalogisierung der romanischen Häuser Prags nahm man im Verlauf der Bauarbeiten eine nähere Erforschung der Kellerpartie des bisher als romanisch bezeichneten Hauses Konskr.-Nr. 456/I in Prag-Altstadt in Angriff. Der Charakter des enthüllten Mauerwerks zeigt deutlich zum späteren Ursprung. Man findet jedoch einige noch romanische Zeichen (ein Rundbogenportal ohne Abschrägung), ferner die in Romanik und Gotik angewendeten Elemente (Kreuzgewölbe, rechteckige Ablegenischen, Senkung) und schließlich die nur gotischen Details (segmentgewölbte Portalnischen aus Bruchsteinmauerwerk). Mit Rücksicht auf die genannten Zeichen ist der frühgotische Ursprung etwa aus der zweiten Hälfte 13. Jh. wahrscheinlich. In diesem Zusammenhang ist die genannte Situation dieses Gebildes im Rahmen der Hausparzelle interessant. Dieser Raum entspricht nämlich mit seinem Ort ebenso wie mit seinem Eingang der Position der hinteren Kammer gotischer Häuser sowohl des Flur-als auch des Hausflurtyps.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Prag, Altstadt, Haus Konskr.-Nr. 456/I. Grundriss der ältesten Phase. Kreuzschraffiert - sichergestelltes Mauerwerk, schraffiert - hypothetischer Verlauf (Zeichnung von S. Matoušová).

Abb. 2: Prag, Altstadt, Haus Konskr.-Nr. 456/I. Südliche Innenwand des ältesten Objekts. Schwarz - Backstein, schraffiert - verputzte Partien, dünn schraffiert - vorspringender Block späteren Mauerwerks, punktiert - vorausgesetzter Verlauf des Gewölbes hinter einer späteren Anmauerung. Stärkere Linie - Umriss der Ablegenische (Zeichnung von M. Růžicka und S. Matoušová).

Abb. 3: Prag, Altstadt, Haus Konskr.-Nr. 456/I. Westliche Partie der nördlichen Außenwand des älteren Objekts. Schwarz - Backstein, schraffiert - verputzte Fläche (Zeichnung von S. Matoušová).

(Übersetzung J. Noll)

NÁLEZY NA VÝCHODNÍM PRŮČELÍ KOSTELA JMÉNA JEŽÍŠ V TELČI

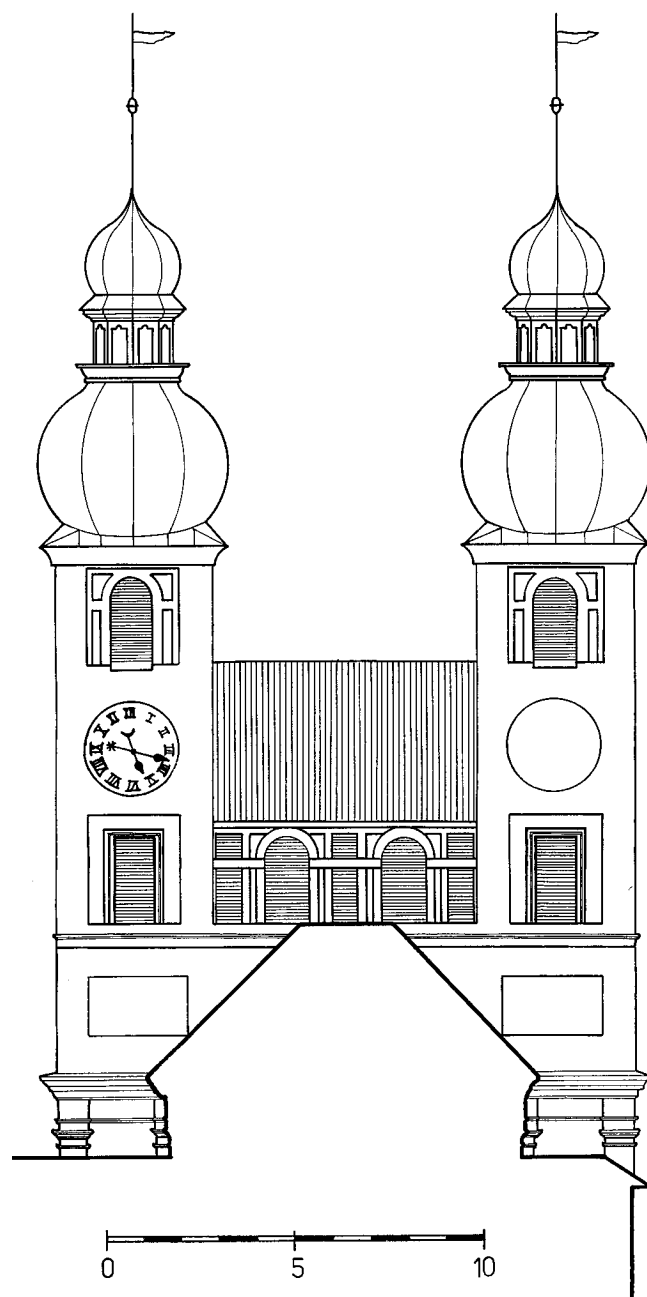
JIRÍ BLÁHA, PETR MACEK

Původně jezuitský konventní chrám byl postaven pod patronací hraběnky Františky Slavatové, rozené hraběnky z Meggau, na místě bývalého děkanství a školy v letech 1666 - 1667.¹⁾ Provedením stavby, navazující na areál již existující koleje z let 1651 - 1653, byl pověřen italský stavitel Stefano Petri.²⁾ Ten však zřejmě stavěl podle cizího návrhu.³⁾ V této souvislosti bývá někdy uváděn J. D. Orsi, o kterém je známo, že v druhé půli 17. století pracoval pro stavebníky z řad jezuitů i pro samotný rod Slavatů. Průkazný archivní materiál umožňující identifikaci autora projektu však chybí a ani formální komparace v dobovém autorském kontextu nevyznívá nijak přesvědčivě.⁴⁾ Tím spíše proto, že i vnější podoba chrámu prošla, jak bude dále ukázáno, od doby vzniku stavby výraznými změnami jak z hlediska barvenosti, tak v podobě a rozmístění otvorů. Tyto dodatečné

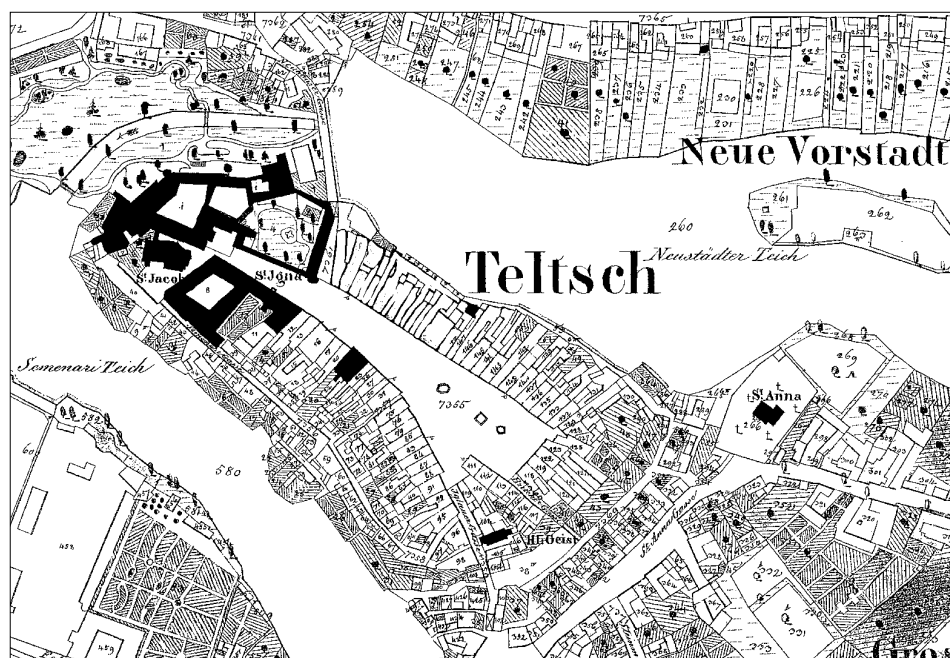
úpravy se uplatnily zejména v rozvrhu východního průčelí.

Otázku autorství nepomohou zodpovědět ani uváděné plánové podklady, neboť bohužel nejsou signovány. Prvním z nich je nerealizovaný návrh pro kostel a novou část koleje, uložený ve znojemském fondu.⁵⁾ S ohledem na zjištěné skutečnosti je zajímavá existence druhého plánu, který se nachází v Österreichische Nationalbibliothek ve Vídni.⁶⁾ Zejména tento plán, odpovídající údajně dnešnímu stavu, je nutné v rámci širšího stavebně historického průzkumu konfrontovat se skutečností, a to zejména v tom případě, jedná-li se o něco více než jen o zachycení půdorysu stavby.

Podrobnější zmínky či zprávy o stavebních změnách, které by se týkaly přímo kostela, nebyly zatím zjištěny. Konstatována je pouze běžná údržba, dílčí fundace vztahující se k interiérové výzdobě; pouze roku 1766 je zmiňována větší oprava věže.⁷⁾ Činnost řádu Tovaryšstva Ježíšova byla i v našich zemích přerušena papežským výnosem z roku

Obr. 1: Telč, kostel Jména Ježíš. Rekonstrukce stavu východního průčelí (zaměření a kresba J. Bláha, 1996).

Obr. 2: Telč, císařský otisk mapy stabilního katastru, 1835. Kostel Jména Ježíš označen jako sv. Ignác.

1773. V telčském semináři působili jezuitští učitelé do roku 1774. Na obou nejstarších katastrálních mapách (r. 1835 a 1897) je kostel shodně uváděn jako sv. Ignác.

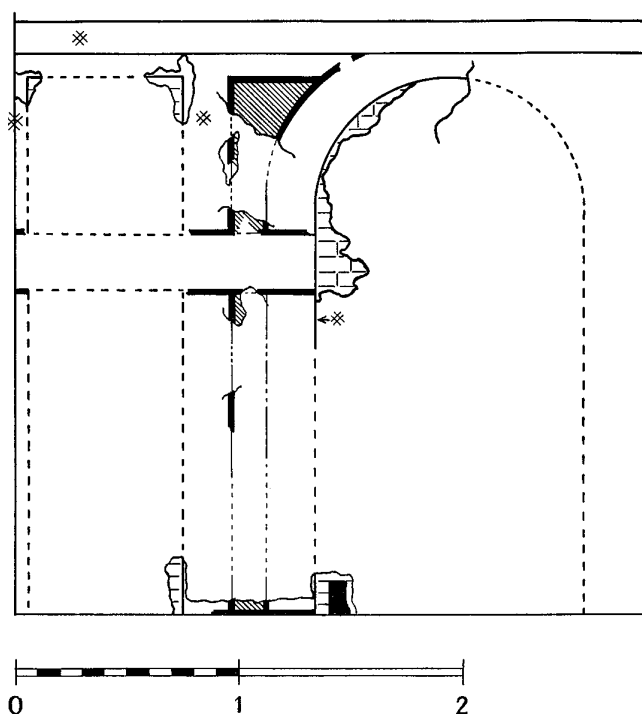
Kvalitní měděný plech kryjící bání obou chrámových věží vzal za své během válečných rekvizic. Tehdy byl nahrazen méně trvanlivými pláty z pozinkované oceli s červeným nátěrem. Měď se na své místo vrátila až během léta 1996, současně s dokončením výměny pálených tašek na střeše vlastního kostela. V srpnu téhož roku byla zahájena i obnova fasád. Práce započaly na severním průčelí obráceném do náměstí Zachariáše z Hradce, kam je situován

i hlavní vstup do kostela. Sondy provedené v omítkách konstatovaly ve shodě s dostupnými informacemi ze spisového archivu Památkového ústavu v Brně celoplošnou výměnu vnějších omítek při poslední větší opravě.⁸⁾

Výrazně méně klimaticky exponované východní průčelí však přece jen dokázalo uchovat informace, které byly považovány navždy za ztracené. Jakmile totiž lešení dosáhlo ke spojovacímu krčku, opatřenému vlastní sedlovou střechou a vloženému mezi obě věže, objevili zde autoři stati na podzim roku 1996 poměrně rozsáhlé plochy starších omítkových vrstev i se stopami postupného vývoje jejich barevnosti. Nálezy byly soustředěny v jižní polovině velkého vpadlého pole obdélného tvaru a velikosti 460 × 255 cm. Následoval hloub-

kový průzkum, který v této rozsáhlé nečleněné ploše potvrdil existenci zazděné rytmičké arkády složené ze dvou otvorů výšky 245 cm a šířky 120 cm, zakončených půlkruhovým záklenkem prostrádaným obdélnými otvory 240 × 70 cm, které jsou ve výši 145 cm předěleny zděným poutcem o šířce 25 cm. Horní hraně tohoto poutce odpovídá vždy na opačné straně dělicích pilířků arkády výška nasazení oblouku. Celkem čtyři pilířky mají šířku 60 cm, v hloubce 25 cm pravouhle ustupují na šířku 25 cm. V ústupcích se zachovaly kapsy po trámcích, které z vnitřní strany zajišťovaly dřevěné výplně otvorů, jimiž mohly být nejspíše vodorovné větrací žaluzie v pevném rámu, snad i částečně otvíravé. Všechny osm otvorů, tvořících arkádu, bylo při zjednodušující úpravě průčelí zazděno a z vnější strany zalicováno do jediného vpadlého pole. Z interiéru zůstala dále patrná pouze neomítaná čela sloupků probíhající až těsně pod pozednici, kde je propojují ploché záklenky valené do segmentového tvaru. Díky této úpravě zůstaly zazděné otvory arkády dlouhá léta zcela nepovšimnuty.

Náčrt nálezové situace zachycuje zjištěný vývoj barevného pojednání vnějších omítek v tomto stratigrafickém sledu: základem je vápenná vnější omítka dvouvrstvá, finálně opatřená částečně transparentní celoplošnou bílou vápennou líčkou. Tato omítka podle všeho odpovídá době vzniku stavby kolem roku 1667. Do zavadlé poslední omítkové vrstvy bylo tehdy ostrým hrotem vyrýsováno rozvržení definitivní malované výzdoby. Tu tvořilo iluzivní architektonické orámování jednotlivých otvorů zcela analogické plastické štukové úpravě dosud existující kolem oken zvonových pater obou věží. Temně modrošedými linkami šířky 3 cm, taženými štětcem po připravených ryskách, byla určena tektonika. Zvýrazněna tu byla především horizontální linie poutce převazujícího spolu s otvory i jednotlivé sloupky. Ve druhém plánu, avšak ve stejném světlém odstínu, bylo naznačeno orámování jednotlivých otvorů plochými pásy šířky 22 cm. Tyto světlé články se po odkrytí jeví jako lomené lazurou lososové barvy. V tomto případě však nelze vyloučit změnu

modrošedá ✕ červená

Obr. 3: Telč, kostel Jména Ježíš. Nálezová situace (zakreslil J. Bláha, 1997).

Obr. 4: Telč, kostel Jména Ježíš. Vnitřní líc arkády mezivěží před odstraněním zazdívkou (foto J. Bláha, 1996).

Obr. 5: Telč, kostel Jména Ježíš. Zazděná arkáda na východním průčelí, ilustrativní malba cviklu v arkádě (foto J. Bláha, 1996).

původního odstínu průnikem červeného pigmentu z vývojově mladší vrstvy. Zbývající plocha sestávající z lichoběžných cviklů a vertikálních pruhů, tvořících tektonické pozadí, byla provedena v odstínu světle modrošedém. V následující vývojové etapě bylo celé průčelí bez ohledu na tektoniku natřeno sytější červenou barvou.⁹⁾ Zde mohly eventuálně být kontrastním prvkem právě výplně otvorů, neboť tato barevná úprava jako poslední přechází i do jejich vnitřního líce. Po bílém nátěru, jehož hlavním úkolem bylo nepochybně zakrýt předchozí sytější červenou, následuje klasicistní zelená, která jako první pokračuje přes zazdívkou arkády a stejně jako následující okry ponechává hlavní tektonické prvky fasády (pilastry, římsy) čistě bílé.

Svou přirozenou barevností se při pohledech z hlavního telčského náměstí uplatňuje i pálená krytina strmé střechy nad arkádou a stříšky vysunuté části presbytáře, která díky tomu, že je opatřená zvalbením, nezakrývá svojí hmotou arkádu. Velké okno v čele závěru nad hlavním oltářem bylo původně, stejně jako okna bočních kaplí (a dnes zazděné okno za varhanami na západní straně kůru), termální, členěné dvěma svislými sloupky. Kdy došlo ke zvětšení tohoto okna do převýšené, nejspíše pozdně barokní podoby, není bohužel prozatím známo. Skleněná výplň pochází až z 30. let tohoto století.

S ohledem na současný stav poznání bylo rozhodnuto

nalezenou arkádu zatím prezentovat formou slepé arkády, s plentovou zazdívkou při vnitřním lici a s převedením malovaného architektonického členění do novější žluto-bílé barevnosti, užitě na celém kostele.

Jestliže se v závěru vrátíme k vlastnímu nálezu arkády, pak je nutno zdůraznit, že její rytmizované členění je na našem území přes zjednodušené a nenáročné provedení poměrně časné a pokročilé. Rytmizace os je sice známá již ze závěrečných fází stavebního podnikání Albrechta z Valdštejna (viz první nádvoří pražského Valdštejnského paláce či obdobný, ale méně známý zadní dvůr jičínské Kartouzy). V daných případech však ještě nedocházelo k plné rytmizaci, kdy je střídána nejen šířka polí, ale i velikosti a případně tvar otvorů. Z tohoto pohledu je našemu případu zřejmě časově nejbližší řešení průčelí loggie, která byla umístěna proti vstupnímu průčelí zámku v Klášterci nad Ohří.¹⁰⁾ Později zásadně upravená stavba byla realizována, zřejmě stejně jako zámek, stavitelem Rossim dle návrhu Carla Luraga někdy v 60. letech 17. století. Zejména západní úsek této stavby připomíná kompoziční systém použitý i v Telči, byť otevřené čtvercové otvory známé z Telče jsou zde provedeny pouze jako vpadlý rám. Další paralely jsou již mladší a tvarově více vzdálené než výše uvedený příklad.

Prokázaná existence původně otevřené bohatě rytmizované arkády vrhá doslova a do písmene nové světlo na celý půdní prostor a jeho možné funkce. Při sledování celku je nápadná řada skutečností. Arkáda je vložena do samostatného, nad korunní římsou nadezděného úseku, rozepjatého mezi dvojicí východních věží, zapuštěných do nároží stavby. Při nejexponovanějším pohledu od východu (viz obr. 6) je tak věžové průčelí s vystupujícím, ale pohledově potlačeným nižším rizalitem závěru, monumentalizováno. Na hloubkovou osu kolmá strmá střecha zde snad jakoby připomíná starší kompozice středověkých westwerků, i když o přímé návaznosti nemůže být řeči. V této souvislosti je možno připomenout věžové útvary v západních polích starších kostelů (viz renesanční úprava katedrály v Olomouci či doplnění pozdně gotického kostela ve Slaném - následně kostela františkánů). Přidáním „třetí“ střední věže zde byly vytvořeny celky, jejichž monumentalita může mít opět určité paralely (bez rozhodnutí, zda vědomé či nahodilé) se středověkem. Těmto případným analogiím a jejich inspiračním pramenům však bude nutno věnovat samostatnou pozornost.

Krovy telčského jezuitského kostela mají značně strmý sklon (v mezivěži 63°) navazující spíše na starší renesanční střechy. Proti tomu ale působí použitá pokročilá konstrukce krovu s volným vnitřním prostorem, kterou lze považovat za plně barokní. Masivní krov s barokní ležatou stolicí je nápadný mistrovskou tesařskou prací nezvykle čistého provedení s množstvím detailů umocňujících patrně již od počátku i jeho estetické působení. Sem lze řadit zejména plátové spoje s dekorativně pojatými zámky, používajícími ojedinělých křivkových tvarů.

Vstup do prostoru půdy umožňuje pozoruhodné schodiště, umístěné excentricky při západní stěně kostela, kde navazuje na kolej. Jeho komínový prostor zahuštěný čtveřicí stíhlých nosných pilířů se středním volným zrcadlem (do datečně předěleno) je pro utilitární nástup do krovu bezpochyby naddimenzovaný. Komunikační návaznost ostatních úrovní koleje zprostředkovaly i jiné vertikální komu-

Obr. 6: Telč, kostel Jména Ježíš. Východní průčelí po opravě (foto B. Bína, 1996).

nikace, i když i zde jsou jednotlivá podlaží koleje a kostela jeho prostřednictvím propojena. Sledované schodiště ústí u západní štítové stěny kostela, prolomené větším vstupem přesně v hloubkové ose celé kompozice. Skrze něj bylo již v rámci výstavby proloženo další přímé a nezvykle široké vyrovnávací schodiště s doprovodným ohrazením plně zasahujícím do prostoru vlastního krovu nad lodí.

Krov je prosvětlen raně barokními zděnými vikýři, opatřenými opět nezvykle velkými okny s kamenným ostěním. Po přechodu nad klenbou lodi s těsně navazujícím presbytářem byla kompozice pohledově vygradována právě onou objevenou arkádou. Význam tohoto interiéru dokládají i z obou boků navazující vstupy do obou věží. Prvotně zde byly zamýšleny větší portály, patrně s kamenným ostěním, které byly následně odstraněny, či vůbec neosazeny. Jejich orientace do krovu a ne do nitra věží dokládá základní směr pohybu od západu k východu a teprve následně do obou stran. I tento detail podporuje ideu monumentálního, formálně prokomponovaného interiéru.

V rámci celku je tedy nesporné, že se v případě sledované telčské arkády nejednalo o pouhý dekorativní útvar, ale spíše o projev související s utvářením vnitřního prostoru, o zdůraznění jeho významu. Náročně koncipovaný nástup do podkrovního kostela možnost vyhlídky napovídá spíše světské funkci jakéhosi střešního pavilónu, známého v našem prostředí z městských paláců (viz např. Matheyho Toskánský palác a Arcibiskupský palác v Praze) či zámků (Ratibořice), které vycházejí ze starších italských předloh. Vaz-

Obr. 7: Telč, kostel Jména Ježíš. Detail krovu mezi oběma věžemi (foto J. Bláha, 1996).

ba na sakrální objekt je ale ojedinělá a rozhodně poměrně nezvyklá.

Když však přímo v místě zkoumáme naproti v areálu zámku ležící kapli, pak zjistíme, že právě zde lze hledat případný předstupeň a možná i paralelu. Nad vlastní kaplí je totiž umístěn nejen známý trůnní sál, ale ještě výše, v polygonálním závěru stavby, je nad korunní římsou nadezděno nízké polopatro s okny uzavřenými okenicemi. Odtud byl jistě příjemný pohled nejen do zahrady, ale i do širšího okolí. Mimo tyto přímé místní vazby však bude nutno podrobněji zkoumat stavby cizí, zejména rakouské, jiho-německé a pochopitelně italské. Pokud bychom si dovolili spekulovat ještě dále, pak nově zjištěný „světský“ prvek v obraze telčské jezuitské rezidence může mít i vazbu na zmiňovanou pravidelná meteorologická měření a pozorování, jichž se účastnil pražský jezuita Josef Strnad.¹¹⁾ Více nám však snad prozradí podrobný stavebně historický průzkum celého areálu.

POZNÁMKY

- 1) Viz Beringer J., Janoušek J.: Město a panství Telč, Telč 1891, s. 58.
- 2) V „Informatis de statu Domij Telcenzenis Soc. Jesu Anno 1676“ se pod bodem číslo 12 uvádí, že kostel postavil „Stephano Perti Italo“. Fond StA Litoměřice, Jesuité - Bohosudov, IV C 1, záležitosti řádové, kartón 15.
- 3) Blíže k této problematice dokládá: Naříková V.: Zedníci a stavitelé rodiny Perti v jižních Čechách. Jihočeský sborník historický 37, 1968, s. 120 - 126.
- 4) Mrázová - Schusterová M.: K otázce projektanta jezuitského kostela v Klatovech, Umění 12, 1964, s. 81 - 86.
- 5) SOA Brno, FJ Znojmo, 49 E/4.
- 6) Cod. 13558, fol. 139: Idea totius domus Telcenzenis.
- 7) V roce 1952 dle soupisu fondu Jesuité v Telči 1651 - 1773, uloženého v Krajském archivu v Brně pod sign. 25/33.
- 8) V letech 1928 a 1946 jsou účtovány celkové opravy omítek vnějšího pláště. Doporučení k opravě vydáno též roku 1913 spolu s vyjádřením ke zhotovení kopií obou věžních bání. Výměna konstrukcí věžních helmic byla provedena, oprava omítek nepotvrzena.
- 9) O středověkých vnějších červených náterech viz např. Blochová H.: Historické fasády církevních objektů na Českokrumlovsku a Českokubějovicku. Zprávy památkové péče 8, 1995, s. 277 - 287. K přežívajícímu (?) raně baroknímu červenému nátěru viz Macek P.: Kostel sv. Petra a Pavla v Žitonicích. In: Žitnice - kostel sv. Petra a Pavla, katalog výstavy pořádané galerií výtvarného umění v Litoměřicích, 1995. Vrcholné barokní červené nátěry viz např.: Tripp G.: Die Werkstätten des Bundesdenkmalamtes. Alte und moderne Kunst, 2/1976, zvl. číslo, s. 25 - 35 (obr. Kremsmünster - hl. průčelí kolem r. 1700 - červená tektonika a leseny, vpadlá pole hnědočervená!).
- 10) Viz Vlček P.: Encyklopedie českých zámků, Praha 1994, s. 172, obr. 229.
- 11) Viz Beringer J., Janoušek J.: Město a panství Telč, Telč, 1891, s. 104.

FUNDE AN DER ÖSTLICHEN STIRNWAND DER NAMENS JESU KIRCHE IN TELČ

Während der Instandsetzung des Verputzes der Jesuitenkirche Namens Jesu (ein Bau aus den Jahren 1666-1667) in Telč wurden interessante Tatsachen hinsichtlich der architektonischen Gliederung der östlichen Stirnwand samt der Entwicklung ihrer Farbigkeit festgestellt. Im Raum zwischen den beiden Türmen über dem Presbyterium wurde eine zugemauerte Arkade mit der rhythmischen Gliederung mit wechselnd rechteckigen und rundbödig eingewölbten Öffnungen entdeckt, in der Zeit ihrer Entstehung zusätzlich mit einer dreifarbigten plastischen Umrahmung unterstrichen. Diese Ausgestaltung entspricht formal der plastischen Umrahmung der höchsten Fenster in beiden Glockentürmen. In der weiteren Entwicklungsphase wurde auf der ganzen Fläche der Stirnwand ein Anstrich mit dem pompejanischen Rot festgestellt. Die ungewöhnlich anspruchsvolle Lösung des Dachraumes, noch dazu mit einer Reihe von nicht ganz vollendeten Herrichtungen des Interieurs zeigt an die einstige Existenz des Dachaltars-Lusthauses, das in unseren Ländern ein mit Stadtpalästen des Adels, weniger dann mit Schlössern verbundenes Element war. Für eine weitere Forschung bietet sich in

diesem Raum die Frage der potentiellen Situierung des historisch angeführten meteorologischen Station der Jesuiten in Telč mit einer bisher unfestgestellten Lokation.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Telč, Namens Jesu Kirche. Rekonstruktion des Zustandes der östlichen Stirnwand (Vermessung und Zeichnung J. Bláha, 1996).

Abb. 2: Telč, kaiserlicher Abdruck des stabilen Katasters, 1840.

Abb. 3: Telč, Namens Jesu Kirche. Fundsituation (eingezeichnet von J. Bláha, 1997).

Abb. 4: Telč, Namens Jesu Kirche. Inneres Arkadenhaupt im Raum zwischen den Türmen vor der Entfernung der Vermauerung (Foto J. Bláha, 1996).

Abb. 5: Telč, Namens Jesu Kirche. Zugemauerte Arkade in der Oststirnwand, illusionistische Malerei eines Zwickels in der Arkade (Foto J. Bláha, 1996).

Abb. 6: Telč, Namens Jesu Kirche, Oststirnwand nach der Instandsetzung (Foto J. Bláha, 1996).

Abb. 7: Telč, Namens Jesu Kirche. Detail des Dachstuhls zwischen beiden Türmen (Foto J. Bláha, 1996).

(Übersetzung J. Kroupová)

STAVEBNĚ HISTORICKÉ PRŮZKUMY

STAVEBNĚ HISTORICKÉ PRŮZKUMY Z ARCHIVU PAMÁTKOVÉHO ÚSTAVU V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

Seznam stavebně historických průzkumů archivovaných v Památkovém ústavu v Českých Budějovicích je z převážné většiny tvořen průzkumy specializovaného ateliéru SÚRPMO, zpracovávanými ve standardní podobě dle uvedeného seznamu od druhé poloviny 60. let. Mezi autory se nejčastěji vyskytuje jméno PhDr. Ing. Jana Muka, který se dlouhodobě specializoval mimo jiné právě na architekturu jižních Čech, ke které měl osobně velice blízko. Oproti jiným regionům je zde velice podrobně zpracována řada městských domů (České Budějovice, Tábor, Jindřichův Hradec, Pelhřimov, Český Krumlov, Písek a Prachatic), které vytvářejí velmi hodnotný soubor. Určitou paralelu lze spatřovat v průzkumech v Kutné Hoře, případně v severočeském Mostu (obě zpracovával opětně především J. Muk, jenž se věnoval i dalším historickým městům), částečně pak v Hradci Králové či Pardubicích.

Tento pozoruhodný soubor bude jistě sloužit jako výchozí studijní materiál pro poznání našich měšťanských domů, zejména pro období pozdní gotiky a renesance 16. století. Lze jen doufat, že započatá řada bude i nadále doplňována s ohledem na rychle, snad až překotně se proměňující městskou zástavbu, a to zejména v méně přístupných, a proto i méně známých interiérech. Mnohé poznatky je totiž možné shromáždit, zdokumentovat a vyhodnotit v současné době již naposledy.

PETR MACEK

Vysvětlivky zkratk

+	součástí průzkumů je i text
-	text chybí
p	plánová dokumentace
f	fotodokumentace